

Projektanci edukacji

Od pomysłu do projektu

Projekt edukacyjny

Realizacja projektu

Dobre praktyki

Projekt edukacyjny

Komunikacja i planowanie

Kiedy realizujemy z młodzieżą projekty, najważniejsze jest odpowiedzieć sobie na pytanie: Po co je robimy?

Tekst: Barbara Podgórska

• Aby ożywić życie szkoły

Cele projektu będą musiały wtedy być zgodne z zadaniami placówki, często wyznaczonymi dużo wcześniej lub wynikającymi z kalendarza. Uczniowie będą w takiej sytuacji wykonawcami zadania typu akademia, wieczornica, spotkanie z gościem itp. Wpływ uczniów na wybór tematu jest wtedy niewielki. Jako realizatorzy mogą zaangażować swój potencjał i talent, ale nie biorą odpowiedzialności za ewentualne błędy, bo przecież akademia czy konferencja musi się odbyć.

• Aby rozwijać samodzielność ucznia

Taka sytuacja jest najbardziej komfortowa dla obu stron. Uczniowie mają wtedy dużą dowolność w wyborze tematu i sposobie wykonania pracy, a zadaniem nauczyciela jest „tylko” wspieranie kolejnych kroków realizacji oraz kontrolowanie dotrzymywania terminów.

Jaki jest zatem kłopot związany z realizacją takiego samodzielnego projektu? Trudność wynika z konieczności zaufania uczniom i zgodzenia się na ich propozycje.

Realizowałam z uczniami gimnazjum projekty w ramach autorskiego programu „Podstawy komunikowania się”, a w liceum w ramach autorskiej realizacji przedmiotu „Podstawy przedsiębiorczości”. Jedynym moim celem było zmotywowanie młodych ludzi do samodzielnego działania. Ich cele były również bardzo konkretne: podniesienie oceny końcowej o jeden stopień. Udało się nam! Moi uczniowie wykonali ponad sto projektów, a ja z potknięć i kłopotów w ich realizacji wyciągnęłam następujące wnioski:

1 Zaplanuj czas na rozmowy wstępne i podsumowujące

Zachęcałam uczniów do realizacji projektów, proponując podniesienie oceny końcowej. Taka propozycja była dla jednych wystarczająca, inni byli ciekawi zasad i dopiero mój entuzjazm wykazywany podczas kolejnych spotkań informacyjnych ich przekonał.

Sporo czasu zajmowało wspólne analizowanie planów działania. Uczniowie nie mają za dużo doświadczenia w planowaniu i często zdarza się, że są nieprecyzyjni w określaniu potrzeb i efektów. W klasach licealnych ułatwieniem było wyjaśnienie teorii SMART dotyczącej wyznaczania celów,

natomiast z młodszymi uczniami każdorazowo po przeczytaniu planu uzgadnialiśmy szczegóły. Jeśli ten etap projektu był niewystarczająco dopracowany, to brak precyzji generował problemy podczas wyciągania wniosków. Wnioski były zapisywane w sprawozdaniu podsumowującym projekt. Podczas rozmów z uczniami szczególnie podkreślałam, że KAŻDY projekt – nawet niezrealizowany – czegoś nas uczy.

Przykład

Uczniowie zaplanowali pracę na rzecz schroniska dla zwierząt. Chcieli sprzątać i wyprowadzać psy podczas ferii. Okazało się, że są zbyt młodzi i nie mogą samodzielnie wykonywać takich zadań na terenie schroniska. Wniosek? Konieczne jest poznanie zasad formalnych dotyczących pracy wolontariuszy. Ponieważ ich entuzjazm nie osłabł, zrealizowali inny projekt: pozbierali wśród rodziny i znajomych stare koce i kołdry na posłania dla zwierząt. W tym przypadku ich wiek nie stanowił już żadnej przeszkody.

2 Zawsze zapisuj wszystkie, nawet najmniejsze modyfikacje projektu

Czasami uczniowie mieli nowe pomysły i podczas dyżuru czy przerwy zadawali zaskakujące pytania. Taki kontakt był ważny i wartościowy, jednak pod warunkiem, że były zapisywane wszystkie nowe ustalenia. W takiej sytuacji zadaniem ucznia było zapisanie (swoimi słowami) pytania/problemu, który omawiamy, a pod koniec rozmowy także naszych ustaleń. Po zakończeniu rozmowy należy odczytać zapiski i, jeśli są dla nas jasne i jednoznaczne, dołączyć je do planu działania.

Jeśli nie zapamiętałam dokładnie jakiejś modyfikacji lub uczeń zapamiętał coś inaczej niż ja, wtedy rodziły się nieporozumienia podczas ewaluacji i wyciągania wniosków. Dopytywałam o sprawy, które były już nieaktualne, i czasami trochę się wstydziłam, bo uczeń mógł pomyśleć, że jego praca nie jest dla mnie ważna. Była ważna! Po prostu jednocześnie zajmowałam się wieloma projektami i łatwo było się pogubić.

Przykład

Dwuosobowy zespół zaplanował przygotowanie i przeprowadzenie zajęć dla małych dzieci w świetlicy środowiskowej w swojej dzielnicy. W trakcie przygotowań okazało się, że potrzeby świetlicy są inne, niż przypuszczaliśmy – placówka potrzebowała przede wszystkim pomocy w nauce i w opiece nad dziećmi podczas wyjść do parku czy na plac zabaw, a mniej w organizowaniu dodatkowych imprez/zajęć. Ostatecznie, nie zapisując na bieżąco kolejnych zmian, nie pamiętałam, co grupa będzie robić w świetlicy, i bardzo zaskoczyło mnie sprawozdanie, z którego dowiedziałam się, że pięcioosobowy zespół zorganizował dla dzieci spotkanie z Mikołajem i przez kilka miesięcy przygotowywał z nimi kartki pocztowe sprzedawane podczas przedświątecznego festynu. Samo działanie nauczyło młodych ludzi bardzo wiele i efekt był świetny. Dlaczego zatem brak zapisków był problemem? Dlatego że trzy dodatkowe osoby nie kontaktowały się ze mną wcześniej, więc tak naprawdę mogły nie angażować się w działania i wykorzystać pracę kolegów.

3 Zaplanuj czas i sposób prezentacji efektów pracy uczniów

Tylko kilka razy wystawa posterów podsumowujących projekty opuściła pracownię przedsiębiorczości i zawisała w Urzędzie Miejskim w Gliwicach. Teraz, po latach, trochę tego żałuję, bo wobec dość powszechnego narzekania na niską aktywność społeczną młodych ludzi systematyczne prezentacje efektów ich pracy byłyby pięknym dowodem, że młodzi są

aktywni, tylko potrzebują sprzyjających warunków i okazji, aby się wykazać. Zdjęcia, opisy, prezentacje i nagrania są oczywiście różnej jakości, ale przecież przygotowanie ekspozycji może być propozycją dla uczniów, którzy wolą pracę z rzeczami niż z ludźmi. Na projekty skierowane na innych może będzie jeszcze czas w trakcie dalszej współpracy.

4 Pamiętaj, to jest projekt konkretnych uczniów, a nie Twój

Z pamiętaniem o tym, że to uczniowie uczą się samodzielności, a nie ja popisuję się przed nimi swoim doświadczeniem, miałam problem zwłaszcza na początku pracy w szkole. Teraz rozumiem, że ciągle podpowiadanie, korygowanie i poprawianie wynikały z lęku. Wiemy, że w szkolnej rzeczywistości za działania uczniów odpowiadają nauczyciele. Jeśli podopiecznym nie uda się zrealizować czegoś, co zaproponowali, może to być interpretowane jako nieudolność nauczyciela. Ale przecież nieudane działania wiele nas uczą, jeśli tylko wyciągniemy

z nich wnioski – bez oceny, a bardziej z zainteresowaniem, co można następnym razem zrobić inaczej. Uczymy się na błędach, ale jeśli obawiamy się nieudanych prób, nietrafionych pomysłów, porażek, bo może podkopią naszą samoocenę, to zaczynamy korygować działania młodych ludzi, sądząc (często zupełnie słusznie), że jakiś pomysł nie może być zrealizowany. Lecz ich pomyłki są dla nich świetną nauką! Pozwólmy naszym uczniom się mylić i wyciągać wnioski. Bez oceniania. Gdzieś przecież muszą nabierać doświadczenia.

5 Bądź elastyczny w ustalaniu zasad realizacji projektu

Zasady realizowania projektu musiałam mieć przemyślane wcześniej. Uczniowie otrzymywali ksero z proponowanymi podstawowymi regułami po to,

aby mogli sobie przemyśleć propozycję i, mając jasność, móc zacząć o niej myśleć.

Wzór zgłoszenia projektu dla uczniów szkoły podstawowej

Aby uzyskać ocenę „bardzo dobrą”, należy zrealizować projekt, współdziałając w grupie 2–5 osób. Plan projektu i skład grupy trzeba przekazać nauczycielowi do końca _____ (miesiąc) 20__ roku. Wykonanie projektu należy zakończyć do dnia klasyfikacji. Sprawozdanie w postaci plakatu lub prezentacji multimedialnej również należy oddać nauczycielowi przed terminem wystawiania ocen.

Nazwa grupy:	
Skład grupy:	
Plan projektu:	
Co chcemy zrobić? (krótki opis)	
Kiedy chcemy to zrobić? (kiedy zaczniemy? do kiedy skończymy?)	
Dla kogo chcemy to zrobić?	
Jak będzie wyglądał efekt końcowy działania? (co chcemy zobaczyć po zakończeniu? – najlepszy efekt, jaki sobie wyobrażamy)	

Wzór zgłoszenia projektu – dla uczniów szkoły ponadpodstawowej

Aby uzyskać ocenę „bardzo dobrą”, należy zrealizować projekt, współdziałając w grupie 2–5 osób. Plan projektu i skład grupy trzeba przekazać nauczycielowi do końca _____ (miesiąc) 20__ roku. Wykonanie projektu należy zakończyć do dnia klasyfikacji. Sprawozdanie w postaci plakatu lub prezentacji multimedialnej również należy oddać nauczycielowi przed terminem wystawiania ocen.

Cel działania Bardzo ważne jest uzasadnienie (poprzez wskazanie celów, które zamierzasz osiągnąć) dokonanego wyboru. Proszę (właśnie w tym miejscu) przekonać mnie, że zaproponowane działanie wprowadza zmianę, jest drogą do zdobycia przez Ciebie doświadczeń życiowych, wymaga od Ciebie wszechstronnej współpracy z otoczeniem.	
Scenariusz działania Kolejne kroki wraz z datami (proponowanymi i przewidywanymi)	
Kosztorys (budżet) Co? Za ile? Skąd weźmiesz pieniądze? (sposoby uzyskania, proponowane źródła, sponsorzy – negocjacje ze sponsorami są bardzo ważną umiejętnością!)	
Potrzeby osobowe, rzeczowe Uzupełnienie scenariusza o rzeczy i ludzi	
Przewidywane trudności Wszelkie przeszkody, z których wystąpieniem się liczysz (nie chodzi o martwienie się na zapas, tylko przewidywanie!)	

Zaproponowane zasady były ramą, w którą wpisywali się uczniowie ze swoimi pomysłami. Ich propozycje były zaskakujące: zaproszenie do realizacji projektu

osób spoza klasy, zwiększenie liczby realizatorów uzasadnione wieloma etapami projektu.

Podsumowując:

Dobre planowanie i komunikacja pozwalają oszczędzić wiele czasu podczas realizacji projektu. A kiedy już młodzi ludzie zaczną działać, to ilość ich pomysłów jest właściwie nieograniczona. Jeśli zatem po-

trafimy czerpać energię z ich entuzjazmu, realizując projekty uczniowskie, otrzymamy jej tak wiele, że nie grozi nam wypalenie zawodowe. To jest zwyczajnie ciekawe. Polecam!

BARBARA PODGÓRSKA

Biołożka i psycholożka. Certyfikowana trenerka Szkoły Trenerów Elżbiety Sołtys w Krakowie. Terapeutka poznawczo-behawioralna. Prowadzi warsztaty z zakresu komunikacji werbalnej i niewerbalnej, pracy w zespole, metod rozwiązywania konfliktów, udzielania konstruktywnej informacji zwrotnej, motywowania, psychologicznych gier, modyfikowania zachowania metodami behawioralnymi dla rad pedagogicznych, jednostek samorządu terytorialnego oraz małych i średnich przedsiębiorstw. Była ekspertką do spraw innowacji w edukacji współpracującą z Jednostką Zarządzającą Systemem Innowacji w województwie śląskim, aktywnie uczestniczącą w działaniach promujących przedsiębiorcze i innowacyjne podejście do pracy (2004–2007). Uczestniczka programu badawczego realizowanego przez Instytut Filozofii i Socjologii PAN „Kształtowanie umiejętności złożonych” (2008–2009). Nauczycielka dyplomowana z ponaddwudziestoletnim doświadczeniem pracy w szkołach. Obecnie pracowniczka dydaktyczna Uniwersytetu SWPS we Wrocławiu. Uhonorowana przez Młodzieżową Radę Miasta Gliwice tytułem Nauczyciela Roku 2005.

Integracja grupy i podział ról w zespole

Metody, techniki i ćwiczenia wspomagające realizację projektu

Poniżej prezentujemy przykładowe metody, techniki i ćwiczenia służące lepszemu poznaniu się grupy i integracji (szczególnie, gdy jest to grupa międzyklasowa) oraz przydatne do przydziału ról w zespole:

Tekst: Małgorzata Wojnarowska

Przykład 1

Bardzo często młodzież ma zaniżone poczucie własnej wartości i nie potrafi opisać posiadanych umiejętności, określić swoich mocnych stron. Powinniśmy więc zacząć od uświadomienia im, że każdy człowiek jest wartościowy i wiele potrafi, aby zrozumieli, jak duże możliwości rozwoju tkwią w nich samych. Może tu być przydatne ćwiczenie do rozpoznawania własnych mocnych stron. Uczniowie najpierw samodzielnie uzupełniają zdania, a potem proszą o wypełnienie takiego samego ćwiczenia kogoś zaufanego. Ważne, żeby „przejrzeli się” w cudzych oczach. To może pomóc uświadomić im istnienie zasobów, z których nie zdawali sobie dotąd sprawy.

Ćwiczenie **Moje mocne strony**

Uzupełnij poniższe zdania. Starannie przemyśl swoje odpowiedzi.

1. Uważam za swoje sukcesy...	
2. Mam ugruntowaną wiedzę w zakresie...	
3. Umiem doskonale...	
4. To, co wiem i umiem, pomaga mi...	
5. Zalety mojego charakteru to...	
6. W kontaktach z ludźmi potrafię...	
7. Lubią mnie za...	
8. Ja lubię siebie za...	
9. Cenią mnie za...	
10. Ja cenię siebie za...	
11. Szanują mnie za...	
12. Ja szanuję siebie za...	
13. Podziwiają mnie za...	
14. Ja podziwiam siebie za...	
15. To, jaki jestem, pomaga mi w...	

Teraz poproś kilka dobrze znających Cię osób, żeby dokończyły za Ciebie zdania (na kserokopii tego arkusza) i porównaj ich odpowiedzi ze swoimi. Prze-

dyskutuj wnioski z kimś, komu ufasz. Czy wiesz więcej o sobie niż przed tym ćwiczeniem? Jak możesz wykorzystać tę wiedzę?

Przykład 2

Uczniowie często nie zdają sobie sprawy z posiadanych umiejętności i nie wiedzą, na ile mogliby być przydatni w realizacji wspólnych zadań. Często nie potrafią odpowiedzieć na proste pytania: Co potrafisz robić? W czym jesteś dobry? Co jest Twoją mocną stroną? Aby pomóc uczniom przełamać barierę własnej nieświadomości, trzeba im uzmysłwić, że codzienne czynności, które wykonują, są dowodem posiadania cennych umiejętności.

Ćwiczenie Jakie są moje umiejętności?

Uzupełnij poniższe zdania. Starannie przemyśl swoje odpowiedzi.

1. W wolnym czasie najbardziej lubię robić:

a

b

c

Wykorzystywane umiejętności: (np. jeśli lubisz grać w kosza, to jesteś aktywny, skoordynowany i gotowy do pracy w zespole)

2. W szkole jestem najlepszy w:

a

b

c

Wykorzystywane umiejętności:

3) Działalność pozaszkolna

(praca, konkretne doświadczenia, które posiadam, oraz kluby, koła i organizacje, do których należę):

a

b

c

Wykorzystywane umiejętności:

4) Prace wykonywane na rzecz innych osób (np. obowiązki domowe):

a

b

c

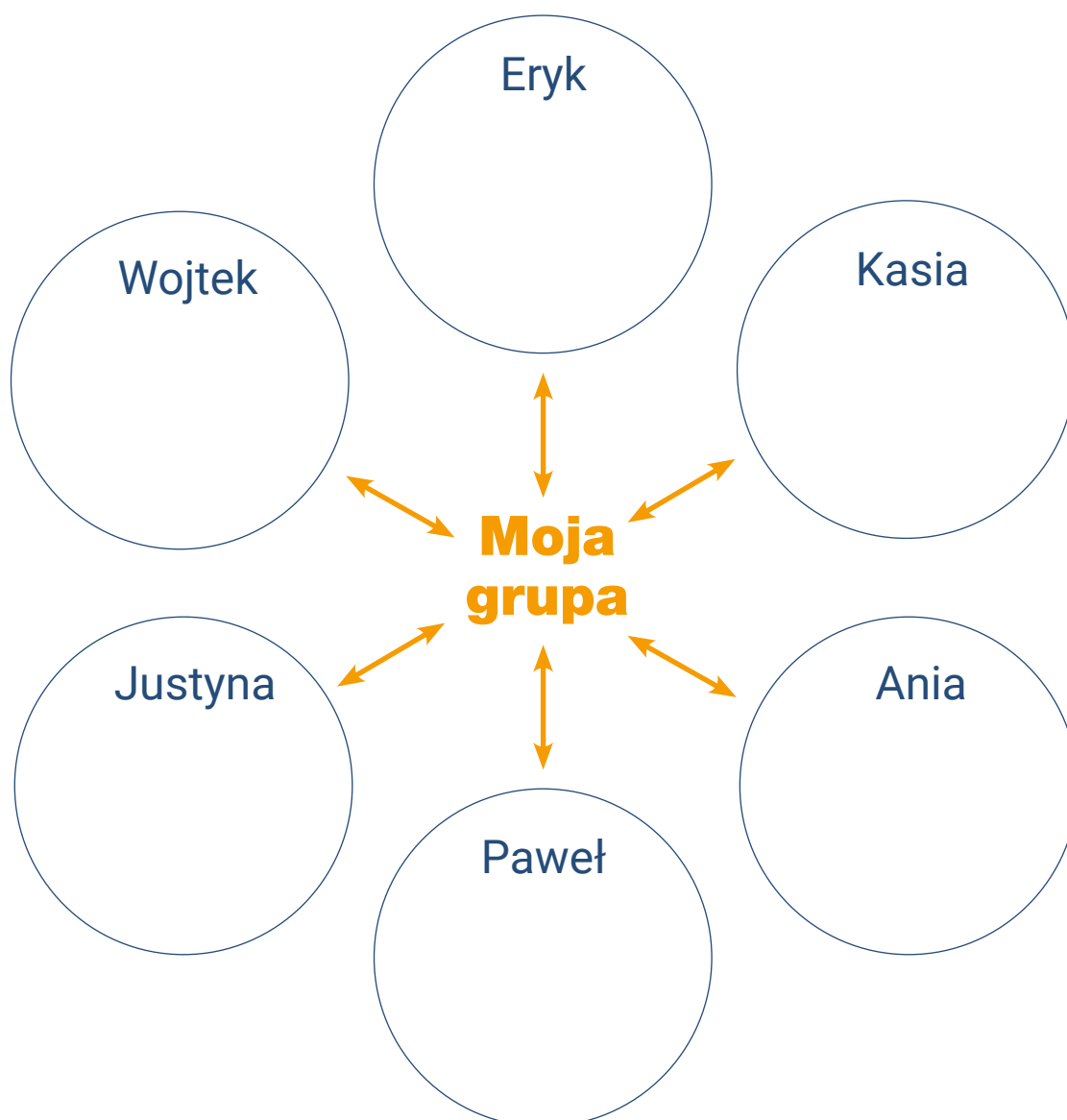
Wykorzystywane umiejętności:

Przykład 3

Warto trochę czasu poświęcić na właściwy podział ról w grupie. Powinien on w jak największym stopniu odpowiadać zainteresowaniom, predyspozycjom i zdolnościom poszczególnych uczniów – członków zespołu. Na bazie uświadomionych własnych umiejętności uczniowie mogą pracować nad tym, jak te zasoby wykorzystać we wspólnej pracy zespołu, czyli co cennego mogą wnieść do grupy.

Ćwiczenie Moja grupa

Odpowiedzcie na pytanie: Co każdy z nas może dać swojej grupie?

Projekt edukacyjny

Jak pozyskiwać sojuszników i promować projekt?

Projekty edukacyjne w szkołach mogą być realizowane we współpracy z różnymi partnerami zewnętrznymi. Mogą oni zaoferować zespołom projektowym wsparcie merytoryczne, organizacyjne lub finansowe, poszerzając tym samym zakres możliwości działania samych uczniów.

Tekst: Małgorzata Wojnarowska

.....

W zależności od tematyki i rodzaju projektu sojusznikami tych działań mogą być rozmaite instytucje i organizacje działające w lokalnym środowisku – lecz

nie tylko one! Dzięki współczesnym możliwościom technologicznym partnerem projektu może być nawet podmiot zlokalizowany na innym kontynencie!

Sojusznikami w realizacji projektu mogą być:

- inne szkoły i placówki oświatowe,
- samorząd lokalny,
- urzędy,
- muzea,
- biblioteki,
- domy kultury,
- wyższe uczelnie,
- instytuty naukowe,
- organizacje pozarządowe,
- placówki medyczne,
- policja,
- straż pożarna,
- media lokalne,
- firmy itp.

Wyżej wymienione przykłady to podmioty zewnętrzne, ale wsparcia powinny udzielać uczniom przede wszystkim osoby z najbliższego otoczenia: rodzice, nauczyciele, dyrektor szkoły.

Rodzice mogą zapewnić opiekę, pomóc w organizacji uczniowskich przedsięwzięć, w transporcie różnych materiałów, w wykonywaniu niektórych zadań.

Nauczyciel od początku realizacji wspiera uczniów swoim doświadczeniem, wiedzą, umiejętnościami. Może też przekonać do uczniowskich pomysłów innych nauczycieli.

Z dyrektorem należy ustalać wszystkie sprawy dziejące się w szkole. Może on udostępnić uczniom salę na miejsce spotkań grupy, szkolne boisko, salę gimnastyczną, sprzęt nagłośnieniowy lub sportowy. Może pozwolić zorganizować jakieś wydarzenie

w szkole, wystosować pismo/rekomendację do innej instytucji czy organizacji w celu wsparcia realizacji projektu.

Ważną rolę mogą odegrać władze miasta/gminy/powiatu – o ich zainteresowanie trzeba szczególnie zabiegać. Przede wszystkim mogą oni udzielić wsparcia w postaci wydania zgody i odpowiednich zezwoleń potrzebnych np. do organizacji happeningu lub koncertu. Mogą też wesprzeć uczniów finansowo (przyznając środki lub fundując nagrody w konkursie) bądź rzeczowo (w formie materiałów biurowych lub promocyjnych). Najbardziej cenne byłoby, gdyby udało się przekonać wójta czy burmistrza do objęcia patronatem uczniowskich działań projektowych. Wtedy łatwiej zainteresować nimi media oraz zachęcić do współpracy inne osoby.

Rodzaj wsparcia	Sojusznicy	Przykłady
finansowe	samorząd lokalny, firmy, instytucje, fundacje, rodzice	przekazanie środków na zakup materiałów potrzebnych do projektu, ufundowanie nagród, sfinansowanie transportu, pomoc rzeczowa w postaci materiałów, sprzętu, gadżetów reklamowych
merytoryczne	urzędy, muzea, biblioteki, domy kultury, wyższe uczelnie, instytuty naukowe, organizacje pozarządowe, placówki medyczne, policja, straż pożarna	pomoc pracowników merytorycznych tych instytucji/placówek – udzielanie informacji, udostępnianie zasobów, wskazywanie pomocnej literatury czy innych źródeł informacji, udział ekspertów merytorycznych w spotkaniach z młodzieżą, zorganizowanie pokazu lub prezentacji dla realizatorów projektu
organizacyjne	samorząd lokalny, urzędy, instytucje, inne szkoły i placówki oświatowe, organizacje pozarządowe, placówki medyczne, policja, straż pożarna, rodzice	wsparcie przy organizacji różnych działań projektowych – udzielenie formalnych pozwoleń na organizację imprez, udostępnienie bazy, użyczenie sprzętu, środków transportu, zapewnienie bezpieczeństwa podczas imprez, oddelegowanie pracowników do pomocy przy organizacji różnych działań projektowych
medialne	prasa, radio, telewizja, Internet	promocja projektu – udział dziennikarzy w wydarzeniach projektowych, publikowanie ogłoszeń, informacji, zdjęć, materiałów filmowych o tych działaniach

Aby pozyskać zewnętrzne podmioty do współpracy, warto zadbać o promocję projektu. Do tego celu trzeba wykorzystać wszystkie możliwe środki: stronę internetową szkoły i gminy/powiatu, plakaty, ulotki, prasę lokalną oraz bardzo skuteczny „marketing szeptany”. Dobrze byłoby mieć kontakt z zaprzyjaźnionym dziennikarzem, któremu uczniowie będą przekazywać materiały o projekcie. Dlatego warto zawsze mieć przygotowany krótki, aktualny tekst i dobrej jakości zdjęcie, które w każdej chwili można wysłać do redakcji gazety czy webmastera strony internetowej.

Trudnym zadaniem jest przekonanie sojuszników do współpracy. Najpierw uczniowie powinni postarać się o spotkanie z przedstawicielem firmy, instytucji czy organizacji, w której szukają wsparcia. Warto poszukać wśród rodziców i znajomych

– być może ktoś mógłby ułatwić ten pierwszy kontakt. Pomocne może być tutaj wsparcie nauczyciela lub dyrektora szkoły, którzy pomogą wystosować odpowiednie pismo/rekomendację. Gdy już zostanie przygotowany „grunt” i uda się umówić na spotkanie, trzeba się dobrze do niego dobrze przygotować. Należy przede wszystkim pamiętać o zasadzie pierwszego wrażenia – odpowiednio się ubrać, przyjść punktualnie, być skupionym, mówić zwięźle i rzeczowo, na wstępie krótko się przedstawić i udzielić pełnej informacji na temat podejmowanych działań. Przedstawiciel firmy zapewne nie będzie miał dla nas wiele czasu, więc tym bardziej trzeba dobrze przemyśleć argumenty, jakie będą pomocne w rozmowie z potencjalnym sojusznikiem. Przydatna jest tutaj sztuka negocjacji.

W rozmowie należy uwzględnić następujące kwestie:

• Dlaczego na partnera projektu wybraliśmy właśnie ten podmiot?

Trzeba się wcześniej dokładnie dowiedzieć, czym instytucja/firma się zajmuje, jaką działalność prowadzi, posłużyć się przykładami wcześniej podejmowanych przez nią działań wspierających inne projekty. Nasz potencjalny partner musi być przekonany, że darzymy go szacunkiem i zaufaniem, i w pełni świadomie prosimy o współudział w projekcie.

• Na czym ma polegać nasza współpraca?

Należy przekonać drugą stronę, że nie przyszliśmy jedynie po pieniądze, lecz że chcemy podjąć razem jakieś działania. Trzeba dokładnie przeanalizować, co obie strony mogą wnieść do wspólnego projektu.

• Jakie będą korzyści z udziału w projekcie dla naszego partnera?

Potencjalny sojusznik musi być przekonany, że będzie miał jakiś pożytek z udziału w projekcie. Trzeba krótko i klarownie te korzyści przedstawić, aby przystąpienie do projektu wydało się mu atrakcyjne. Koniecznie należy wskazać aspekt promocyjny (zamieszczenie informacji o partnerstwie w mediach, eksponowanie logo partnera podczas wydarzeń związanych z projektem oraz na materiałach projektowych itp.).

• Kogo już pozyskaliśmy do realizacji projektu?

Przekonującym argumentem może być wymienienie innych partnerów, których udało się nam pozyskać. Wsparcie się autorytetem burmistrza/prezydenta miasta, prezesa znanej w środowisku firmy czy dyrektora szacownej instytucji będzie zapewne pomocne. Dzięki takim sojusznikom stajemy się bardziej wiarygodni.

Poszukiwanie partnerów powinno być nieodzownym elementem działań projektowych podejmowanych przez samych uczniów. Pomoc osób dorosłych będzie tutaj niezbędna, ale dopiero na etapie realizacji.

Wcześniej jednak to sami uczniowie powinni znaleźć odpowiedzi na pytania:

- **Czym dysponujemy?**
- **Czego nam jeszcze potrzeba?**
- **Kto może nam pomóc w realizacji naszych działań?**
- **Gdzie znaleźć potencjalnych sojuszników?**
- **Jak ich przekonać do współpracy?**

Rozwiązywanie takich problemów znakomicie rozwija inicjatywność i przedsiębiorczość – umiejętności zaliczane dziś do kluczowych na rynku pracy i nie tylko.

MAŁGORZATA WOJNAROWSKA

Konsultantka w Małopolskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli ODN w Krakowie, koordynatorka sieci współpracy i samokształcenia doradców metodycznych woj. małopolskiego, koordynatorka procesowego wspomaganie szkół. Wcześniej nauczycielka historii i wiedzy o społeczeństwie w szkole podstawowej i gimnazjum, wizytatorka Kuratorium Oświaty, wieloletnia doradczyni metodyczna. Edukatorka, autorka ponad 30 publikacji, w tym programów i materiałów metodycznych. Laureatka (I miejsce) w konkursie MEN na modelowe programy nauczania. Współpracowała z ORE jako trenerka, ekspertka lub autorka publikacji w projektach: *Wdrażanie podstawy programowej, Wspieranie szkół i nauczycieli, Przywództwo, Szkoła ćwiczeń, Uczeń zdolny.*